F. Bosch

De mythische achtergrond van de Kèn Angrok-legende

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 121 (1965), no: 4, Leiden, 468-472

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

(lijkend op klaverblaadjes van vier) met horizontale streepjes er tussen.

De hoogte van de *waruga* tot op de grond is 102 cm, de breedte langs de bovenrand 82 cm.

Een paar honderd meter ten zuidoosten van deze *waruga*, dichtbij de oever van de westelijke zijtak van de Tondano-rivier, ligt een *waruga*-deksel (foto 3), dat door zijn bijzondere versiering eveneens een zeldzaamheid is in het Tondanose.

Het deksel van een *waruga* heeft altijd de vorm van een Minahassisch atappen zadeldak. Op de Tondanose *waruga*'s worden de rissen en de stapeling van de atap duidelijk weergegeven en zijn verticale banen met motieven aangebracht, in dit geval vijf in aantal. Deze banen stellen waarschijnlijk de daksparren voor, hoewel deze in werkelijkheid zich onder de atap bevinden. De twee buitenste banen hebben binnen de kantlijnen een motief van aan elkaar geregen bladeren, de twee volgende banen een motief van boven elkaar gelegen cirkels en de binnenste baan een kettingmotief.

Op de nok is een diermotief aangebracht, wat in het Tondanose een zeldzaamheid is. Het bestaat uit twee, met de achterkant naar elkaar toe gerichte dieren, die de *langgou* (dwergbuffel, *Anoa depressicornis*) voorstellen. De vier poten en de hoeven zijn duidelijk te zien. Op de flanken zijn de ribben weergegeven. Bij het linkerdier ziet men het oor en de open bek. Bij het rechterdier is dit gedeelte beschadigd. Tussen de beide dieren is een mensenhoofdmotief, zoals dat meestal is aangebracht op de Minahassische priesterstaf: de ogen hebben de vorm van knoppen en de mond die van een halve maan (vgl. C. H. M. Heeren-Palm, de Minahassische Priesterstaf, TBG 85, 1952, p. 310-321). De hoofdversiering is minder duidelijk. Het bovenste gedeelte is beschadigd.

De noklengte is 118 cm, de hoogtelijn 60 cm, de breedte van de bodem 97 cm en de rechte afstand van de nok tot de zijrand van de bodem (de opgaande lijn van de driehoek) 80 cm.

F. S. WATUSEKE

DE MYTHISCHE ACHTERGROND VAN DE KÈN ANGROK-LEGENDE

Het hiernavolgende heeft ten doel enkele aanvullingen te geven op mijn voor de Kon. Nederl. Akademie van Wetenschappen gehouden voordracht met de bovengenoemde titel, gepubliceerd in de reeks

Mededelingen der Akademie, deel 27, no. 8, 1964. Daar er in deze reeks niet op een eenmaal gehouden voordracht kan worden teruggekomen, grijp ik gaarne de gelegenheid aan om zulks alsnog te doen in dit tijdschrift.

Voor de lezers der Bijdragen die niet van mijn voordracht kennis hebben genomen moge ik met een enkel woord bekendstellen dat het er mij om ging te bewijzen dat veel, zo niet alles, in de legendarische jeugdgeschiedenis van Kèn Angrok, zoals die in de Pararaton uitvoerig wordt verhaald en er wordt voorgesteld als een aaneenschakeling van avonturen van een uitgesproken boosaardig, misdadig karakter, zich laat verklaren door voortdurend in gedachten te houden dat volgens de legende Angrok de zoon was van god Brahma en deze op Java met de vuurgod Agni geïdentificeerd is geworden. Uitgaande van deze beide voorstellingen heb ik trachten aan te tonen dat de demonische eigenschappen, in de Indische mythologie aan Agni toegeschreven, op Angrok zijn overgeërfd en diens handel en wandel in al hun uitingen hebben beheerst.

Welnu, eerst na de publicatie van mijn voordracht is het mij opgevallen dat de volgende bijzonderheden uit Angrok's jeugdgeschiedenis er het hunne toe kunnen bijdragen om zijn nauwe verwantschap met Brahma-Agni in het licht te stellen en hieruit zijn onmaatschappelijke gedragingen te verklaren.

Vooreerst dient meer betekenis te worden gehecht dan ik in eerste aanleg heb gedaan aan de omstandigheden van Angrok's geboorte, met name hoe hij, door god Brahma bij de vrouw Kèn Ēmboh verwekt zijnde, door zijn moeder op een lijkenveld te vondeling wordt gelegd en daar een lichtgloed uitstraalt die de opmerkzaamheid trekt van de toevallig langs komende dief Lembong.

Waar het hier op aankomt is niet alleen de lichtgloed die reeds in het begin van het verhaal wordt geïntroduceerd om al dadelijk de aandacht te vestigen op de gemeenschappelijke natuur van Angrok en god Agni, de lichtuitstraler bij uitnemendheid, maar niet minder de plaats waar die gloed wordt waargenomen: het lijkenveld.

In de Indische verhalen die zich op een lijkenveld afspelen, o.a. in de Vetālapañcaviṃśatikā,¹ is geregeld sprake van de lijkverbrandingsvuren (*citāgni*) die hun lugubere gloed verspreiden over de met beenderen, geraamten en doodskoppen bezaaide verblijfplaats van bhūta's,

¹ *Kathāsaritsāgara*, tar. 75, vs. 40 e.v.
Dl. 121

vetāla's en ander onguur gespuis en er de passende omgeving vormen voor de bloedige offeranden, bezweringen, toverpraktijken en dergelijke handelingen die zich ter plaatse plegen te voltrekken. Waaruit volgt dat de auteur van de Pararaton geen betere plaats ter demonstratie van Angrok's vurig, misdadig karakter had kunnen verzinnen dan juist het lijkenveld. Immers, hij bevond zich hier onder zijns gelijken, als vuur temidden van die vuren welke het demonische, alles verslindende, alles vernietigende aspect van het vuurelement vertegenwoordigden, hetzelfde aspect dat in Angrok's latere leven en bedrijf telkens opnieuw tot uiting zou komen in zijn vergrijpen tegen de in de samenleving gevestigde orde.

Een ander punt dat opnieuw moet worden gezien verplaatst ons naar het gedeelte van Angrok's jeugdgeschiedenis waar hem door de *nini* van Panitikan wordt aangezegd naar de gunung Lĕjar te gaan wanneer er een godenvergadering wordt gehouden; zij zal hem dan zo verbergen dat niemand hem zal zien. Zo gezegd zo gedaan. Angrok begeeft zich op de vastgestelde dag naar de vergaderplaats op de berg en verbergt er zich in een vuilnishoop (*pawuhan*), waarop deze door de *nini* met gras wordt overdekt. Als dan, onder het losbreken van een *gara-gara*, door de goden wordt gevraagd wie koning over Java worden moet en Bhaṭāra Guru hierop antwoordt dat het zijn zoon zal zijn die het eiland Java hecht en sterk zal maken, komt Angrok uit de vuilnishoop te voorschijn en wordt onder luid gejuich der goden onder de naam Bhaṭāra Guru tot toekomstig koning van Java uitgeroepen.

Nu is er moeilijk een scherper contrast denkbaar dan tussen de hoge waardigheid waartoe Angrok wordt geroepen en de onaanzienlijkste aller schuilplaatsen vanwaaruit hij de verzamelde goden tegemoet treedt. Indien hiermede iets meer, iets zinvollers, is beoogd dan alleen een komische noot aan het verhaal toe te voegen, zal het ook nu zaak zijn de verbindingsschakel op te sporen tussen Angrok in zijn benarde situatie in de *pawuhan* en god Agni. Weliswaar ligt deze schakel vlak voor de hand waar het gaat om het-zich-verschuilen-in-het-algemeen hetgeen tot de vaste gewoonten van Agni behoort,² maar, voorzover mij bekend, komt de vuilnishoop als specifieke schuilplaats van Agni in de Indische mythologie niet voor. Dit behoeft ons echter niet van ons spoor af te brengen. Er zijn toch genoeg voorbeelden bekend van

² *De mythische achtergrond*, p. 14.

het verschijnsel dat men op Java op een mythisch motief van Indische oorsprong heeft voortgefantaseerd: het niet alleen naar een Javaans milieu heeft overgebracht, maar er tevens een zodanige, typisch Javaanse inhoud aan heeft gegeven dat het de schijn aanneemt van geheel los van het Indische motief te zijn ontstaan.³ Dit in aanmerking genomen, wordt het zeer waarschijnlijk dat de auteur van de Pararaton zich door het Indische verschuilingsmotief heeft laten inspireren om opnieuw, en nu op een bijzonder originele wijze, Kèn Angrok's vurige aard in het licht te stellen. Met de Javaanse *pawuhan* is het toch zo gesteld — evenals trouwens met alle vuilnishopen ter aarde — dat, wanneer het inwendige ervan van de buitenlucht wordt afgesloten, bijvoorbeeld door de hoop met gras te bedekken — zoals de *nini* van het verhaal in haar ijver om Angrok te verbergen doet — er 'broei' ontstaat en zich hiervan een smeulend vuur ontwikkelt dat door het afgeven van rook van zijn aanwezigheid blijk geeft. Dat de Javaanse fantasie van dit verschijnsel gebruik heeft gemaakt om de verborgen warmtebron in de *pawuhan* met de zich verschuilende Angrok te vereenzelvigen en aldus diens vurige aard opnieuw te demonstrenen, is zeker een niet te gewaagde gissing. En evenmin is het onwaarschijnlijk dat voor Angrok's zonderlinge gedrag op de berg Lëjar hetzelfde geldt als wat ik bij een ander, niet minder wonderlijk voorval in Angrok's jeugdgeschiedenis heb opgemerkt⁴: dat bij de steller van het verhaal kennelijk de bedoeling heeft voorgezetten de diepere betekenis van Angrok's avontuur niet aan de eerste de beste hoorder of lezer prijs te geven, maar die opzettelijk in een zodanige vorm heeft verborgen dat alleen de goede verstaander van de in de Angrok-legende heersende voorstellingen tot het juiste begrip ervan zou kunnen doordringen.

Ten slotte wil ik er nog op wijzen dat de op Java gangbare voorstelling van de identiteit van Bhatāra Brahma en god Agni ook op Bali ingang heeft gevonden en er zelfs tot op de huidige dag levend is gebleven. Zoals kan blijken uit wat Dr. Hooykaas zo vriendelijk is geweest mij mede te delen uit een nog te verschijnen, hem ter lezing voorgelegd werk van Katharane Merishon en Jane Belo over 'Trance in Bali'. Hierin komt een uitvoerige beschrijving voor van een Maligia (dodenfeest drie jaar na de lijkverbranding) die in 1937 bij Anak Agung

³ *Ib.*, p. 8 e.v.

⁴ *Ib.*, p. 19.

van Karangasem heeft plaats gehad. Waarin deze woorden: „A. A. Bagus ties red silk.... This one is for Brahma.... As this deity is Lord of fire, He is also Lord of the warrior caste, which A. A. represents as a Prince”.⁵

F. D. K. BOSCH

THE MAKING OF BARK PAPER IN WEST JAVA

In his interesting study on *Ornamented Bark-cloth in Indonesia* (Leiden 1963), Dr. S. Kooijman has included a summary description of the manufacture of bark paper (*deluwang*) in Java (p. 58-62). According to his information, this industry was restricted to a few particular areas, of which Ponorogo in East Java and Purworedjo in Central Java are mentioned in his sources.

It may be useful to point out the existence of an additional piece of information concerning the making of *deluwang* in West Java.

The pre-war Sundanese weekly *Parahiangan* (Bale Pustaka), in its issue of 17 April 1941 (Vol. XIII, No. 16, p. 251-252), contains a short communication by Haks. Wirasoetisna, Garoet, in which it is told that in the village of Tunggilis (*desa Tëgalsari, ondërdistrik Wanaradja*), ca. 7 km from Garut, West Java, there was still a Sundanese farmer, Bisri by name, who made *deluwang* from the bark of the *saeh* tree, the *Broussonetia papyrifera*. This business was practiced by his forefathers from time immemorial and was exclusive to his family.

There were only a few *saeh* trees in his own village. Most of the bark needed he received from other places, such as Leles, Lëbakdjëro, Ngamplang, Madjalaja and Tjitjalengka.

The bark best suited for the process was from three months to one and a half year old; bark older than this was too tough and crisp for the purpose. The description of his technique of *deluwang* making differs in minor details from that given by Kooijman. First, the outer bark was stripped from the inner bast. The latter then was soaked in water for one night to make it soft. During the beating that followed, the pieces of bast were folded repeatedly so that their length diminished to about 1/3. Three such pieces were then combined and beaten again

⁵ Met toestemming van de schrijfters aangehaald. In verband met *Näg.* 91: 6-9 is nog een interessant punt in deze beschrijving dat A. A. Bagus er zelf als danser in de *gambuh* optreedt.